

Een godheid zonder harnas.

Over Van Tetrode, Goltzius en een bronzen Olympiër

Toen A. F. Radcliffe in 1985 zijn lezing 'Schardt, Tetrode and some possible sculptural sources for Goltzius' publiceerde die hij in 1984 in Stockholm gehouden had naar aanleiding van de tentoonstelling *Breugels tid* beoogde hij de invloed aan te tonen die de beeldhouwkunst van met name Willem Danielsz. van Tetrode (ca. 1525–1588) had uitgeoefend op het prentoeuvre van Hendrick Goltzius (1558–1617).¹ In zijn betoog bleken drie nieuwe toeschrijvingen aan Van Tetrode de sleutels te zijn, waarmee de toegang tot enkele iconografische bronnen van Goltzius konden worden verkregen. Zijn conclusie luidde dan ook dat Goltzius zeer waarschijnlijk enige bronssculpturen van deze beeldhouwer als voorbeeld had gebruikt voor enkele van zijn prenten.

In dit artikel wordt één van deze aan Van Tetrode toegeschreven beelden namelijk *Naakte krijger*, die zich in het Rijksmuseum te Amsterdam bevindt (inv. nr. RBK 1959–3) (afb. 1), kritisch onderzocht.² Tevens wordt ingegaan op de iconografie van dit beeld, omdat deze vragen oproept.

Calphurnius

Dit brons dat sinds 1959 deel uit maakt van de verzameling beeldhouwkunst van het Rijksmuseum werd in de catalogus van 1973 toegeschreven aan de achttiende-eeuwse beeldhouwer Lorenzo Mattielli (1682?–1748) en is getiteld *Naakte mannenfiguur in aanvalshouding*. Weihrauch noemde het beeld een

barokke variant van Giambologna's voorwaarts lopende *Mars*, zonder echter een maker te suggereren.³ Recent schreef Anthony Radcliffe het beeld toe aan Willem Danielsz. van Tetrode en noemde het *Naakte krijger*.⁴ Een toeschrijving en iconografische duiding die door Nijstad voetstoots is overgenomen.⁵

Radcliffe baseert de toeschrijving van het Amsterdamse brons aan Van Tetrode op de prent van Hendrick Goltzius met als voorstelling *De held Calphurnius*⁶ (afb.2) en twee bronsgroepen in Londen, *Hercules en Antaeus* en *Hercules en een centaur*.⁷ Het lijkt voor de hand te liggen in Goltzius' werk verwijzingen naar Tetrode te zoeken. In het geval van Tetrodes *Hercules Pomarius* levert het werk van de Haarlemse meester overtuigend vergelijkingsmateriaal.⁸ Geldt dat ook voor het genoemde brons en de *Calphurnius*, door de meestergraveur in 1586 vervaardigd als één van de serie van tien prenten met Romeinse helden? De houding van deze heroïsche figuur, een legeraanvoerder in de eerste Punische oorlog, vertoont grote overeenkomsten met die van het brons. Er is echter ook een aantal evidente verschillen. Zo draagt de held op de prent een gevederde helm, een nauwsluitend kuras, een opwaaiende mantel en schoeisel, is hij bewapend met zwaard en schild, maar ontbreekt dat alles bij het brons. Radcliffe kiest voor een toeschrijving aan Tetrode zonder de relatie tussen prent en beeld feitelijk inzichtelijk te

Afb. 1. Toegeschreven aan W. D. van Tetrode, Naakte krijger. Rijksmuseum, Amsterdam.

maken. Hij volstaat met een globale verwijzing naar fysieke overeenkomsten en gelijke gelaatstrekken. Overigens geven de andere prenten uit de serie Romeinse helden geen aanleiding te denken dat ze naar het voorbeeld van sculptuur zijn gemaakt. Zijn toeschrijving van het Amsterdamse brons baseert hij op overeenkomsten met de Londense *Hercules en Antaeus* en een *Hercules en een centaur*, destijds in de handel. Helaas werkt hij zijn vergelijking nauwelijks uit en wijst hij slechts op de overeenkomst in gelaatstype en de bewerking van het haar.

De Weert

Aan Radcliffes toeschrijving kan een belangrijk argument worden toegevoegd. Er bestaat namelijk een meer directe bron op grond waarvan de Naakte krijger aan Tetrode kan worden toegeschreven. Voor de kennis omtrent Van Tetrodes werk is een aantal gravures in het Rijksprentenkabinet Amsterdam van groot belang.⁹ Eén ervan (Hollstein XXIX,

Afb. 2. H. Goltzius, De Held Calphurnius, uit een serie van 10 prenten vervaardigd in 1586. Prentenkabinet Museum Boymans-van Beuningen, Rotterdam.

p. 204, nr. 7) is een gravure die Adriaen de Weert (ca. 1510–1590) in 1574 vervaardigde en die, zoals uit het onderschrift blijkt, enkele sculpturen van Tetrode tot onderwerp heeft. *Gulielmus Tetrodeius. Batavus. Delfensius; Sculptor. Coloniae. MDLXXIV. Mense Martio. Hic Statuae Co(n)spiciuntur Coloniae Agrippinae in aedibus D(omi)n(us) Petri Ther Lajjn* (afb. 3).¹⁰ Er zijn drie werken afgebeeld die de Delftse beeldhouwer voltooide toen hij in Keulen werkzaam was.¹¹ Op deze prent neemt een Jupiter de centrale plaats in tussen *Venus met Cupido* en *Mercurius*. De oppergod stoot krachtig zijn rechterarm voor zich uit, terwijl hij in zijn linkerhand de bliksemschichten houdt. Gezeten tussen de benen van de Olympiër spreidt een adelaar zijn machtige vleugels uit. Deze overeenkomst tussen de Jupiter op de prent en de bronzen *Naakte krijger* is waarschijnlijk niet eerder signaleerd. De prent geeft namelijk het tot nog toe als *Naakte krijger* opgevoerde beeld gespiegeld weer,

Afb. 3. A. de Weert naar W. D. van Tetrode, Venus, Jupiter en Mercurius. Gravure, 419 x 535 mm. Rijksprentenkabinet, Amsterdam.

waardoor deze gelijkenis niet direct in het oog springt. Wie echter het brons met het beeld uit de prent vergelijkt, zal zien dat er slechts weinig verschillen zijn. De haarpartij van het brons, een wonderlijk woeste creatie van krullende lokken die het hoofd omkransen, is dezelfde als op de prent van Adriaen de Weert. Ook de gelaatstrekken, de vervaarlijke blik, zijn in overeenstemming met de kenmerken van de stijl van Willem van Tetrode, zoals onder andere de opvallende spreidstand en de krachtig gespannen bovenbenen. Alle kenmerken die ook blijken uit de prenten en andere sculpturen. De verwantschap tussen de *Naakte krijger* en de *Jupiter* lijkt dan ook de identificatie van dit brons met de in prent gebrachte en verloren gewaande sculptuur van Tetrode te rechtvaardigen.

Een kenmerk dat het gehele oeuvre van de meester betreft, sluit direct aan bij deze iden-

tificatie.¹² Zowel uit de prenten van Adriaen de Weert als uit bijvoorbeeld de inventaris van de zeventiende-eeuwse Delftse zilversmid Thomas Cruze¹³, blijkt dat de onderwerpen die Willem van Tetrode koos voor zijn werken, alle een duidelijk herkenbaar christelijk of mythologisch thema hebben. Tussen de werken van Tetrode is een iconografisch 'themaloos' brons moeilijk aanvaardbaar.

Nagietsel

Is daarmee ook bewezen dat het brons in Amsterdam aan Tetrode kan worden toegeschreven? Bij recente bestudering in het Rijksmuseum werden aanwijzingen gevonden dat het brons een nagietsel moet zijn. Zo laat het beeld slechts een zware snor zien terwijl op de prent wel degelijk een baard zichtbaar is. De prachtige afwerking van andere bronzen sculpturen van Tetrode zoals de *Apollo Belvédère* en de beide *Dioscuren* van Monte-

cavallo in het Museo Nazionale del Bargello in Florence¹⁴, ondersteunt de veronderstelling dat het Amsterdamse brons een nagietsel moet zijn. Hoe goed ook, de kwaliteit van het gietsel van de Jupiter is toch geringer dan dat van de Florentijnse sculpturen. De kwaliteit ligt vooral verscholen in de wijze van afwerking en schoonmaak van het oppervlak van het brons. Stilistisch gezien is bij de *Jupiter* de uitwerking van de musculatuur minder zwaar dan bij Tetrode algemeen te verwachten is, men denke aan de al gememoreerde *Hercules Pomarius*. Deze kwaliteitsverschillen geven aan dat we met een nagietsel te maken moeten hebben. Een volgend argument ligt verscholen in de rechterhand van Jupiter. Deze laat niet de bliksemschicht zien, het gebruikelijke attribuut van Jupiter, maar toont de aanzet van een gevest van een slag- of steekwapen. Het ontbreken van dit herkenningsteken roept de vraag op waarom Tetrode deze verandering zou hebben aangebracht. Of duidt dit gevest eveneens op een latere datering van het beeld? Is er misschien sprake van een zeventiende-eeuwse navolger? Dat is zeer waarschijnlijk, maar wie deze navolger was, is vooralsnog niet bekend. In dit verband wil ik wijzen op een brons dat enige jaren geleden in Londen werd geveild.¹⁵ Hoewel anders van uitvoering mogen we misschien constateren dat ook hier de verwantschap evident is zowel met de prent als met het Amsterdamse brons. Het ontbreken van de bliksemschichten bij de Amsterdamse Jupiter kan alleen worden verklaard door aan te nemen dat het model in een later stadium inderdaad is veranderd. Samenvattend kunnen we stellen dat de *Naakte krijger* in het Rijksmuseum waarschijnlijk een later nagietsel is van Willem Danielsz. van Tetrodes *Jupiter*, die ons slechts uit de gravures van De Weerdt bekend was. Het betekent dat voor het eerst een verwijzing in brons is gevonden naar de sculpturen die Tetrode maakte in zijn Keulse periode. Het geeft tevens aan dat de invloed van de beeldhouwkunst van Tetrode langer heeft geduurd dan tot op heden werd aangenomen.

Noten

¹ A. F. Radcliffe, 'Schardt, Tetrode and some possible sculptural sources for Goltzius', *Netherlandish Mannerism. Papers given at a symposium in the National Museum, Stockholm, 21-22 september 1984*, ed. G. Cavalli-Björkman, Stockholm 1985, pp. 97-108.

² J. Leeuwenberg, W. Halsema-Kubes, *Beeldhouwwerken van het Rijksmuseum*, Amsterdam 1973, p. 484, nr. 844.

³ H. Weihrauch, *Europäische Bronzestatuetten 15.-18. Jahrhundert*, Braunschweig 1967, p. 379.

⁴ Radcliffe, *op. cit.* (noot 1).

⁵ J. Nijstad, 'Willem Danielsz. van Tetrode', *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek*, dl. 37 (1986), p. 276, nr. 31; Cat. tent. *Kunst voor de Beeldenstorm*, Amsterdam (Rijksmuseum) 1986, nr. 359.

⁶ W. L. Strauss, *Hendrik Goltzius. Complete Engravings, Etchings, Woodcuts*, New York 1977, dl. 2, pp. 400-401, nr. 238; Hollstein, *Dutch and Flemish etchings, engravings and woodcuts ca. 1450-1700*, Amsterdam/Roosendaal 1949(...), dl. VIII, p. 36, nr. 169.

⁷ Radcliffe, *op. cit.* (noot 1), p. 100, afb. 2; p. 104, afb. 8 en 9.

⁸ L. Camins, *Renaissance and Baroque bronzes from the Abbott Guggenheim collection*, San Francisco (The Fine Arts Museum of San Francisco) 1988, nr. 39, pp. 114-116.

⁹ Hollstein XXIX, pp. 202-208, nrs. 1-9.

¹⁰ Hollstein XXIX, p. 206, nr. 7. Zie ook W. Th. Kloek, W. Halsema-Kubes, R. J. Baarsen, *Kunst voor de Beeldenstorm*, 's-Gravenhage 1986, p. 165.

¹¹ H. M. Schleicher, *Ratsherrenverzeichnis von Köln zu Reichstädtischer Zeit von 1396-1796*, Keulen 1982, nr. 2357.

¹² Nijstad, *op. cit.* (noot 5), pp. 267-277. Nijstad geeft een overzicht van het oeuvre van Van Tetrode gerangschikt naar iconografische voorstelling.

¹³ Voor de inventaris van Thomas Cruze zie A. Bredius, *Kunstlerinventare*, Den Haag 1917, dl. IV, pp. 1456-1458, nr. 35.

¹⁴ Deze drie bronzen maakten deel uit van een kast (armadio) voor Gianfrancesco Orsini, graaf van Pitigliano, die Van Tetrode in 1559-1560 in diens opdracht had vervaardigd. Zowel het meubel als de bronzen kwamen later in bezit van Cosimo I de' Medici. Zie voor een reconstructie A. M. Massinelli, 'I bronzi dello stipo di Cosimo de' Medici', *Antichità Viva* 26 (1987), nr. 1, pp. 36-45.

¹⁵ Veiling Christie's Londen, 15 mei 1984, nr. 160, pp. 78-79 (met afbeelding in kleur).